

מבט על, גיליון 998, 12 בדצמבר 2017

תימן אחרי סאלח: מיקרו-קוסמוס למאבק אזורי

יואל גוז'נסקי ואלדד שביט

בצאתו למלחמה בתימן הבטיח מוחמד בן סלמאן ניצחון מוחץ ומהיר על החות'ים והאיראנים. אך כמו שהוכח שוב בהריגתו של עלי-עבדאללה סאלח, כוחה של ערב הסעודית מוגבל והיא נתקלת בקשיים להכריע אויב נחוש על סף דלתה. מבחינת המשטר האיראני, נראה כי ברור לו שלאופן שבו תתפתח המערכה בתימן תהייה השפעה על הנרטיב אשר ליכולתה של איראן להתמודד עם שיתוף הפעולה הסעודי-אמריקאי להצרת השפעתה גם בזירות אחרות במזרח התיכון, בדגש על סוריה ולבנון.

התנקשות המורדים החות'ים ב-4 בדצמבר בחייו של עלי-עבדאללה סאלח, נשיאה לשעבר של תימן הייתה תגובה להודעתו כמה ימים קודם לכן כי הוא מוכן לפתוח במשא ומתן עם נציגי הקואליציה הערבית בראשות ערב הסעודית ואיחוד האמירויות לגבי סיום הלחימה בתימן. היא מבשרת כי לאחר כ-10,000 הרוגים, מיליוני פליטים ועקורים, רעב ומגפות – הלחימה בתימן, זירה נוספת בה ניטש מאבק על צביונו של המזרח התיכון בין איראן לבין ערב הסעודית, תימשך ואולי אף תתעצם.

מאז 2015 ערב הסעודית ואיחוד האמירויות עומדות בראש קואליציה של מדינות ערביות הפועלות, עד כה ללא הצלחה יתרה, להסיג לאחר את הכוחות החות'ים (בני שבטים הנמנים על הענף הזידי של השיעה) הזוכים לתמיכת איראן, ולהחזיר לכיסאו את הנשיא עבד רבו מנסור האדי, שמינויו לנשיא במקומו של סאלח התקבל בברכה על ידי ארצות הברית ומדינות נוספות במערב. לצד הקמפיין הצבאי, ריאד ואבו-דאבי פעלו כדי לתקוע טריז בברית שכרתו החות'ים ב-2014 עם עלי-עבדאללה סאלח, שכוחו אומנם נחלש בשנים האחרונות, אך הוא עדיין שמר על השפעה לא מבוטלת בקרב שבטים מרכזיים וביחידות העילית של הצבא.

ללא הסיוע הצבאי מאת נאמניו של סאלח ספק אם הברית שלהם הייתה מגיעה להישגים אליהם הגיעה, הכוללים שליטה על צפון מזרח המדינה והבירה צנעא. אולם, חילוקי דעות על חלוקת שטחים ומשרות פוליטיות הסלימו בשבועות האחרונים לידי עימות צבאי שגבה עד כה את חייהם של מאות. קריאתו של סאלח לפתיחת "דף חדש" ביחסים עם הקואליציה הערבית בתמורה להפסקת המצור מעל תימן, הביאה את הברית בין הצדדים – ואת חייו – לסופם וסימלה את כישלון המהלך הסעודי להטות את הכף לרעת איראן. קדם לכך תהליך במסגרתו חיזקו החות'ים את יכולותיהם הצבאיות והשפעתם הפוליטית עד כי לא היו עוד תלויים בסאלח כבעבר במאבקם מול הכוחות הנאמנים לנשיא האדי ולקואליציה הערבית. למרות זאת, סאלח העניק לגיטימציה לא מבוטלת לשלטון החות'י והביא לו תמיכה פוליטית לא מעטה.

בימים שלאחר החיסול, החות'ים חיזקו אחיזתם בבירה צנעא על רקע הגברת ההתקפות מהאוויר של הקואליציה הערבית, אולם כלל לא בטוח שהריגתו של סאלח תיטיב עמם

בטווח הארוך. עם לכתו של סאלח, האיש החזק בפוליטיקה התימנית בארבעת העשורים האחרונים, יתקשו החותיים, המחזיקים בפרשנות מחמירה של הזרם השיעי-זידי באסלאם, שלא להיתפס כעושי דברה של איראן. שלטונם הברוטלי, מעשי השחיתות בו הם מעורבים והמצב ההומניטרי בו שרויה תימן, לו הם אחראיים באופן חלקי, גם הוא אינו מוסיף להם אהדה ציבורית ואף עשוי לעורר התנגדות לשלטונם בהמשך הדרך.

חשיבותה של תימן היא בעיקר במיקומה: קרבתה לערב הסעודית, שעמה יש לה גבול שארכו 1,800 ק"מ, והעובדה שהיא חולשת על מיצרי באב אל-מנדב – השער הדרומי לתעלת סואץ ולישראל. אם איראן תבסס את השפעתה בתימן, היא תוכל לנהל מלחמת התשה בגבולה הדרומי של הממלכה ולהתסיס ביתר קלות את השיעים הזיידים בערב הסעודית גופא. למעשה, מתכונת המעורבות האיראנית בתימן דומה לזו שהיא ביססה במקומות אחרים: היא נותנת סיוע בכסף, באמצעי לחימה ובאימונים למיליציות שיעיות מקומיות, במגמה להפוך אותן לגורם כוח מרכזי במדינת היעד, שיהיה תלוי בה.

בצאתו למערכה ב-2015 לקח על עצמו מוחמד בן סלמאן, יורש העצר הסעודי והשליט בפועל, מידה של הימור, שכן הוא לא יכול להרשות לעצמו לצאת כשידו על התחתונה במאבק עם איראן על סף דלתו. במשך למעלה משנתיים וחצי הוא לא רשם הישגים מספקים בלחימה, שעלותה לסעודים על-פי הערכות היא כ-5\$ מיליארד בחודש (סכום הכולל תשלום לסודאן שמספקת את עיקר הכוח הקרקעי הלוחם). הקמפיין הצבאי היקר ביותר בתולדות הממלכה עדיין רחוק מהשגת יעדיו המוכרזים, שכללו את פירוק החותיים מנשקם, וסביר כי תימן תמשיך להוות אתגר ביטחוני משמעותי לסעודים. זאת, למרות שבידי ערב הסעודית אמצעי לחימה מהמתקדמים ביותר בעולם, וכאשר תקציב הביטחון שלה הוא הרביעי בהיקפו בעולם.

בנוסף, החותיים יורים רקטות וטילי קרקע-קרקע – חלקם ככל הנראה מתוצרת איראנית – לשטחה של ערב הסעודית (ולטענתם אף לשטחה של איחוד האמירויות) כאשר הממלכה מתקשה ליירטם ביכולות ההגנה האווירית שבידה. טיל שנורה משטח תימן ב-4 בנובמבר לעבר נמל התעופה של ריאד גרר תגובה סעודית קשה והאשמה של איראן בנקיטת "צעד מלחמתי" נגד הממלכה. כמו כן, גוברת הביקורת הבינלאומית נגד ערב הסעודית בגין אופן ניהולה את המלחמה - הפגיעה הנרחבת באזרחים והחרפת המצב ההומניטרי בתימן, ואף ביקורת לא מבוטלת בממלכה עצמה על התנהלות בן סלמאן, שהמלחמה בתימן רשומה על שמו.

בטווח הזמן הקרוב הריגתו של סאלח לא תוסיף יציבות לתימן ותביא להחרפת העימות הצבאי. אולם, בטווח הארוך האירועים עשויים להוות טריגר להפעלת לחץ פנימי וחיצוני על החותיים לחזור לשולחן המשא ומתן ועל הסעודים והאמירויות לחתור להסדר פוליטי, גם תוך מתן השפעה גדולה יותר לחותיים כדי לקזז הפסדים ולצאת מ"הבוץ התימני".

לחצים לקידום פתרון פוליטי למלחמה בתימן צפויים להתחזק גם מכיוון הקהילה הבינלאומית ובעיקר מצידה של ארצות הברית. אולם, הממשל האמריקאי מתמודד עם דילמה באשר למדיניותו בתימן. מצד אחד, הממשל מחויב להמשיך ולסייע לבעלי בריתו הסעודים בעיקר מאחר והמאבק בתימן הנו מרכיב חשוב בהתמודדות בין הסעודים לאיראן על השליטה באזור. מצד שני, הממשל נתון בלחצים גוברים פנימיים וחיצוניים בעיקר על

רקע ההתדרדרות במצב ההומניטרי בתימן. הממשל חוזר ומדגיש, ביתר שאת לאחרונה, כי על ערב הסעודית להסיר המצור על תימן ולאפשר אספקה שוטפת של סיוע הומניטרי.

ארצות הברית ממשיכה לנהל מערכה אווירית, בעיקר נגד יעדים של אל-קאעידה בתימן, אך בשונה מממשל אובמה שצמצם את הסיוע הצבאי לערב הסעודית, לאור החשש מפגיעה באזרחים, ממשל טראמפ הרחיב את הסיוע הצבאי של ארצות הברית בתחומי המודיעין ואמל"ח לערב הסעודית. ההערכה היא כי הממשל האמריקאי מעוניין, על רקע המצב בשטח ולאחר שלא נראית באופק הכרעה צבאית, להשפיע על הצדדים לקדם פתרון מדיני. עם זאת, בנסיבות הנוכחיות הוא יתקשה ללחוץ על הסעודים, בפרט מאחר והוא רואה בהם כמי שמובילים את המערכה נגד איראן. עבור הממשל, כל פתרון שלא יצמצם את ההשפעה האיראנית בתימן, יקבע את דימוי החולשה של ערב הסעודית ויקרין על מעמדה של ארצות הברית באזור ועל יכולתה לתרגם הלכה למעשה את יעדיה להחלשת האחיזה האיראנית באזור.

בשורה התחתונה, במרץ 2015, בצאתו למלחמה, הבטיח בן סלמאן ניצחון מוחץ ומהיר על החות'ים והאיראנים ("מבצע סופה נחרצת") בתימן. עד כה, ערב הסעודית חשפה את מגבלות כוחה וקשייה להביא להכרעה אויב נחוש על סף דלתה. ריאד ואבו-דאבי תלו תקוות בתפנית שתביא עריקתו של סאלח לשורותיהם במאבק מול איראן בתימן, והריגתו היא כישלון במובן זה. גם אם לאורך זמן יגברו הלחצים מבפנים ומבחוץ על החות'ים, למרות ההישג שבחיסולו של סאלח, הרי שאירועי הימים האחרונים ממחישים את נחישותם כמו גם של בעלי בריתם האיראנים להמשיך במערכה הצבאית מול הסעודים. מבחינת המשטר האיראני נראה כי ברור לו שלאופן שבו תתפתח המערכה בתימן תהייה השפעה על הנרטיב באשר ליכולתה של איראן להתמודד עם שיתוף הפעולה הסעודי-אמריקאי להצרת השפעתה גם בזירות אחרות במזרח התיכון, בדגש על סוריה ולבנון.